

Закон України «**Про охорону дитинства**» (ст. 35), а також Закон України «**Про попередження насильства в сім'ї**» (ст. 15) вказують, що особи, винні у порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, або ж вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну або цивільно-правову відповідальність відповідно до законів України.

Кримінальна відповідальність за діяння, що становлять насильство над дитиною в сім'ї або за її межами настає згідно з Кримінальним кодексом України. Кримінальний кодекс України орієнтований на захист дитини від будь-яких форм фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насильства над дитиною в сім'ї або поза нею та постійно вдосконалюється в цьому напрямку. Дії, які складають жорстоке поводження з дитиною, враховуючи комплексний характер цього поняття, можуть містити склади злочинів, передбачених широким переліком статей Кримінального кодексу України.

Серед них умовно можна виділити три групи.

До першої групи належать склади злочинів, які можуть бути скоєні стосовно будь-яких осіб, у тому числі, по відношенню до дітей.

До таких злочинів належать:

- *умисне вбивство* (ст. 115 ККУ);
- *вбивство через необережність* (ст. 119 ККУ);
- *умисне тяжке тілесне ушкодження* (ст. 121 ККУ);
- *умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження* (ст. 122 ККУ);
- *умисне легке тілесне ушкодження* (ст. 125 ККУ);
- *побої і мордування* (ст. 126 ККУ);
- *катування* (ст. 127 ККУ);
- *погроза вбивством* (ст. 129 ККУ) та деякі інші.

До другої групи належать склади злочинів, вчинення яких по відношенню до неповнолітнього або малолітнього визначено законодавством як кваліфікуюча обставина, що тягне за собою більш суворе покарання, передбачене частинами другими, третіми тощо відповідних статей Кримінального кодексу України.

Слід окремо звернути увагу на такі злочини, як торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 ККУ), а також сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 ККУ). Вчинення цих злочинів по відношенню до неповнолітнього або малолітнього передбачено як кваліфікуючу обставину (відповідно, ч. 2, 3 ст. 149 ККУ та ч. 3,4 ст. 303 ККУ).

Слід підкреслити, що ці статті містять примітки стосовно вчинення вказаних злочинів по відношенню до дитини, які відтворюють міжнародні стандарти щодо попередження жорсткого поводження з дітьми, а саме вимоги Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, а також Факультативного протоколу до Конвенції

про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

Третю групу становлять злочини, які можуть бути скоєні тільки по відношенню до дитини, оскільки особу потерпілого від таких злочинів, яким може виступати тільки дитина, передбачено їх основних складом.

До таких злочинів належать:

- умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 ККУ);
- неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 ККУ);
- підміна дитини (ст. 148 ККУ);
- експлуатація дітей (ст. 150 ККУ);
- використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 ККУ);
- статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 ККУ);
- розбещення неповнолітніх (ст. 156 ККУ);
- ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 ККУ);
- злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 ККУ);
- незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 ККУ).

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Сімейного кодексів України щодо усиновлення» від 4 червня 2009 р. запроваджено більш жорсткі заходи кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину;

- втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 ККУ);
- спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 ККУ);
- схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 ККУ).

До групи злочинів, які можуть бути скоєні тільки по відношенню до дитини, примикає також злочин, передбачений ст. 167 ККУ «Зловживання опікунськими правами». Потерпілими від цього злочину можуть бути як діти, так і повнолітні особи, щодо яких встановлено опіку чи піклування, проте такі дії нерідко вчинюються саме по відношенню до неповнолітніх і малолітніх.

Адміністративну відповідальність за діяння, які полягають у насильстві щодо дитини в сім'ї та поза нею, передбачено не лише ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення, а й у випадках вчинення таких адміністративних правопорушень, як:

- нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, утворюють дрібне хуліганство і тягнуть за собою адміністративну відповідальність за ст. 173 КУпАП;
- якщо під час насильства в сім'ї було допущено порушення тиші на вулицях, площах, у парках, гуртожитках, житлових будинках та інших

громадських місцях у заборонений рішеннями сільських, селищних, міських рад час, то таке діяння тягне за собою відповідальність за ст. 182 КУпАП;

- доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, особами, які їх замінюють, або іншими особами охоплюється ст. 180 КУпАП;

- ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне адміністративну відповідальність за ст. 184 КУпАП.

Слід мати на увазі, що закріплене в статті 55 Конституції України право на судовий захист, тобто можливість звернутися до суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів, надається будь-якій особі без вікових обмежень з моменту народження. Цивільне процесуальне законодавство конкретизує механізм реалізації будь-якою особою, у тому числі і дитиною, конституційного права на судовий захист, якщо її права, свободи чи інтереси порушені або оскаржені. Реалізувати це право неповнолітня особа (дитина) може самостійно у передбачених законом випадках або за допомогою законного представника. Неповнолітня особа може реалізувати право на судовий захист безпосередньо у справах, що виникають із сімейних правовідносин, за умови досягнення чотирнадцяти років та малолітня особа - за наявності законного представника.

Відповідно до ст. 18 та ч. 4 ст. 152 Сімейного кодексу України кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Крім того, на таку можливість може додатково вказуватися в окремих статтях СК України, зокрема в ст. 165, що визначає осіб, які мають право звернутися з позовом до суду про позбавлення батьківських прав, а також в ст. 240, що визначає осіб, які мають право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним, окремо вказується й на дитину, яка досягла чотирнадцяти років.